

1986

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ HUMAN RIGHTS ASSOCIATION

Necatibey Cad. 82/11-12,
Kızılay – Ankara
Tel: 00 90 312 230 35 67-68-
69
Faks: 00 90 312 230 17 07
E-mail: posta@ihd.org.tr,
<http://www.ihd.org.tr>

12.06.2020

DÜNYA ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE GÜNÜNÜN 18. YILINDA

Çocuk İşçiliği Sorunu ve Türkiye'deki Duruma dair Değerlendirme

Tarihin her aşamasında görülen çocuk işçiliği önemli bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan pazar için üretim yarışı, daha fazla üretim ve daha fazla kazanma hırsı, üretiminde güvencesiz, örgütsüz ve düşük ücretle çalışacak iş gücü arayışı ile birleşince Çocuk Emeği Sömürüsü çağımızın önemli bir sorunu haline gelmiştir.

Çocukluk döneminin sağlıklı bireyler yetiştirilmesinde özel önem verilmesi gereken bir dönem olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu gerçekten hareketle yaşamın her alanında çocuklara özgü düzenleme ve çocukluk çağına uygun yaşam koşullarının sağlanmasında aileler kadar devletlerinde sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşüncesi Çocuk Hakları ve Çocuk Haklarına dair düzenlemeleri ortaya çıkarmıştır. 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları bildirisi ile başlayıp 20 Kasım 1989 yılında BM Genel Kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi ile taçlanan süreçte çocuk haklarının gelişip korunmasında önemli bir birikim ortaya çıkmıştır.

1919 yılında kurularak çalışma hayatı ile ilgili uluslararası normlar belirleyen Uluslararası Çalışma Örgütü 'de çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamının ağır koşullarında uzak kalmaları amacıyla önemli standartlar geliştirmiş olmakla birlikte; halen dünya üzerinde milyonlarca çocuğun emek sömürüsüne ve beraberinde çalışma yaşamının ağır koşullarında sistematik olarak ihmal, istismar ve şiddete uğrayarak hayatını sürdürmek zorunda kaldığı gerçeği devam etmektedir.

18 yaşın altındaki her bireyin çocuk olduğu gerçeği; söz konusu çalışma yaşamı olunca esnetilmiş ve **Asgari Çalışma Yaşı** gibi sorunlu bir kavram Çocuk İşçiliğinin sürmesini olağanlaştırmıştır. Çocuk İşçiliğinin aşamalı olarak sonlandırılması amacıyla 1992 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı (ILO/IPEC) başlatılmıştır. 1993 yılında Türkiye Programa dahil olmuştur. Aradan geçen zaman diliminde nasıl bir iyileşme olduğu henüz bilinmemektedir.

Bunun yanı sıra 18 yaş altında olan çocukların hiçbir surette çalıştırılmayacağını ön gören 182 sayılı ILO sözleşmesi **En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğini** önleme amacıyla oluşturulmuştur. Sözleşmenin birinci maddesi: ***Bu Sözleşmeyi onaylayan her üye ülke acil bir sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri alır.***” Şeklinde dir.

Türkiye 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 1989 yılında kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi dahil çocuklarla ilgili hak temelli belgelerin tamamına kısmi çekincelerle taraf olmuştur. 1932 yılından beri de ILO sözleşmelerine taraftır. Çocuk İşçiliğinin önlenmesiyle ilgili çaba sarf eden BM kuruluşlarından birisi de 1946 yılında kurulan UNICEF olup 1951 yılından beri Türkiye'de saha çalışması

İnsan Hakları Derneği (İHD) hükümet dışı bağımsız ve gönüllü bir kuruluştur. 1986 yılında 98 insan hakları savunucusu tarafından kurulan derneğin günümüzde 28 şubesi, 6 temsilciği ve 7945 üyesi bulunmaktadır. Türkiye'deki en eski ve en büyük insan hakları örgütü olan İHD'nin “tek ve belirli amacı, 'insan hak ve özgürlükleri' konusunda çalışmalar yapmaktır.”

yürütmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından dünyada gittikçe artan çocuk işçiliğine karşı farkındalık yaratmak ve çocuk işçiliğine engel olmak amacıyla her yıl 12 Haziran tarihi, 2002 yılında **“Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü”** ilan edilmiştir.

Dünyadaki tüm çabalara rağmen Çocuk İşçiliği dünya ölçeğinde varlığını halen sürdürmektedir. 2017 yılında ILO'nun desteğiyle Arjantin'de toplanan **Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimde Sona Erdirilmesi IV Küresel Konferansında** dünyada halen 73 milyonu **çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde** olmak üzere tahminen 152 milyon erkek ve kız çocuğun çalışmakta olduğu belirtildi. Buna ek olarak 4 milyonu çocuk olmak üzere 25 milyon insan zorla çalıştırılmaktadır. Daha önceleri 2015 yılı sonunda en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin bitirilmesi öngörülürken şimdi 2025 yılı olarak hedef uzak bir tarihe revize edilmiştir.

Türkiye’de ise Çocuk İşçiliğinin önlenmesine dair çeşitli çalışmalar başlatılmış olup bu çalışmaların en önemlileri ise;

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca hazırlanmış olan **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programında (2017-2023)**, öncelikli hedef grupları “Sokakta Çalışma, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma, Tarımda Aile İşleri Dışında, Ücret Karşılığı Gezici ve Geçici Tarım İşlerinde Çalışma” olarak belirlenmiştir.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (METİP) ile mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla; buldukları illerden başka illere giden vatandaşların ve ailelerinin bu süreçte yaşadıkları sorunlarının giderilmesine yönelik yapılacak çalışmalar ve ilgili kurum ve kuruluşların sorumlulukları düzenlenmiştir. Son olarak da 20 Şubat 2018 tarihinde Resmî Gazete ’de yayınlanan Başbakanlık Genelgesiyle **“2018 Yılı Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı”** olarak ilan edildi.

Türkiye’de Çocuk İşçiliği – çocukların çalışma yaşamındaki yeri ve sayısı konusunda sağlıklı veriler ne yazık ki toplanamamaktadır. Ulusal veri toplamakla yükümlü olan TÜİK 2012 yılında sınırlı parametreler kullanarak Çocuk İşgücü Anketi yayımlamış olup aradan geçen 7 yıl sonunda 31 Mart 2020 tarihinde 2019 yılı Çocuk İşgücü Anketi yayımlanmıştır.

TÜİK Çocuk İşgücü Anketi Çalışan Çocuk Verilerini Gizliyor.

2012 yılı Çocuk İşgücü anketine alanda çalışan uzmanların ve sivil toplum örgütlerinin yaptığı eleştirilerin 2019 yılı araştırmasında da dikkate alınmadığı görülmektedir. Anketin yapılma zamanı, kullanılan parametreler ve değerlendirmeye alınan verilere bakıldığında adeta Çocuk İşçiliğinin ve çalışma yaşamındaki çocukların gerçek durumlarının gizlenmeye çalışıldığı izlenimi oluşmaktadır. **Şöyle ki:**

- 2019 yılı TÜİK Çocuk İşgücü Anketi Ekim- Aralık döneminde yapılmış olup; bu dönem hem tarımsal faaliyetlerin ve Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinin mevsim gereği minimum düzeye indiği bir dönem olması, hem de eğitim- öğretim döneminin başlangıcı olması nedeniyle çocukların okula döndükleri bir zaman dilimidir. Bu yönüyle En Kötü Koşullardaki Çocuk İşçiliği olarak tanımlanan tarımsal faaliyetlerde çalışan çocuklarla ilgili veri sağlıklı koşullarda toplanamamıştır. Tarımsal faaliyetlerin minimum düzeyde olduğu koşulda bile 221 bin çocuğun bu alanda çalıştığı verisi normal koşullarda bu alanda çalışan çocuk sayısının ne kadar çok olduğunun kanıtıdır.
- Araştırmada 2012 yılında 6-17 yaş olarak baz alınan çalışma yaş aralığı 2019 yılı anketinde İLO tavsiyesi ile 5-17 yaş olarak alınmış olup; bu rakamsal durum önceki iki ankette (2006-2012)

yüzde 5.9 olan çocukların işgücüne katılım oranını yüzde 4.4 gibi bir orana çekmiş ve göreceli olarak çocuk işçiliğinin azaldığı yanlısaması yaratılmıştır.

- Suriye’de İç Savaştan kaçarak Türkiye’de geçici koruma kapsamında olduğu Göç İdaresince belirtilen 3.579.318 kişilik Suriyeli nüfusun 1,678.755 kişininin 0-18 yaş grubunda olduğu belirtilmiş olup; özellikle çocuk işçiliği- çalışan çocuk verileri içerisinde büyük bir oranı oluşturan bu grup anketin araştırma verilerine dahil edilmemiştir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf ülkeler statüsüne bakılmaksızın tüm çocuklarla ilgili devletlere sorumluluk yüklemişken sığınmacı, göçmen ve geçici koruma statüsündeki çocukların durumu yok sayılmıştır.
- Örgün Eğitimin Meslek Lisesi bölümlerinde okuyup “beceri eğitimi” adı altında işletmelerde çalıştırılan öğrenciler ile İŞ-KUR kapsamında açılan iş ve meslek edinme kursları ile iş başı eğitim programına dahil olan çocuklar ile örgün eğitim dışında kalmış iki milyona yakın çocuğun iş ve çalışma yaşamında yer alıp almadıkları aldılarsa hangi kurallar içerisinde çalıştıkları, yaşadıkları kaza, ihmal, istismar vb veriler ankette yer almamıştır.
- Ankete göre 5-17 yaş çağı nüfusunun yaklaşık yedi buçuk milyonu ev işlerinde ailesine yardım ettiği belirtilmiş ancak bu durum çocuk işçiliği- çalışan çocuk verisi olarak değerlendirilmemiştir.
- Anket kısmen de olsa çocukların çalışma ortamına ve çalışma ortamlarında maruz kaldıkları kötü muameleye ve buna tanık olan çocuklara ilişkin veriler de sunmuş olmakla birlikte; çalışan çocukların sendikal ve sosyal güvenlik hakları ile eğitim, sağlık, dinlenme, izin, rapor kullanma durumlarıyla ilgili herhangi bir veriye yer vermemiştir.
- Ankete göre çalışan çocuk sayısı 720 bin olarak tespit edilmiştir. 247 bin çocuğun hiç okula gitmediği; bu rakamın içerisinde mevcut iş kanunu ve yasal düzenlemelere göre çalışması kesinlikle yasak olan 15 yaş altı 41 bin çocuğun hem çalıştığı hem de okula hiç gitmediği, 5-11 yaş aralığında 32 bin çocuğunda içinde bulunduğu 146 bin çocuğun çalışmaya devam ettiği verisi dikkat çekmektedir.

Eğitim Sistemi Çocuk İşçiliğini Teşvik Ediyor.

Öte yandan çocuk işçiliğinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en önemli sebeplerinden olan gelir adaletsizliği- ailelerin insani koşullarda yaşamlarını sürdürmeleri için gereken ekonomik gelirden yoksun olma durumları sürmekte; eğitimin kesintili hale getirilmesi (4+4+4) ile ilkokuldan itibaren **uzaktan- açıktan devam eden eğitim** süreçleri milyonlarca çocuğun okul ortamlarından uzaklaşmalarına ve ucuz iş gücü olarak çalışmalarına kapı aralayan bir araca dönüşmektedir.

MEB 2018-2019 eğitim -öğretim verilerine göre Açık Ortaokul, Açık Öğretim Liseleri (genel, meslek, ve açık imam hatip dahil 1,861,845 öğrenci) örgün eğitim olanaklarından ve ortamından kopmuş, bu grup büyük oranda kuralsız ve güvencesiz ağır çalışma koşullarına ve her türlü ihmal ve istismarla karşılaşabilecekleri olumsuz hayat koşullarıyla baş başa kalmışlardır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin giderek paralı hale gelmesi, kamusal eşit ve ücretsiz eğitim, sağlık ve sosyal güvence ile sosyal destekten yoksunluk aileleri çocuklarını küçük yaşlarda çalıştırarak kısa vadede aile bütçesine gelir, uzun vadede de ise eğitim kurumlarından beklentilerinin azalması sonucu niteliksiz iş gücü olmaya yönlendirmektedir.

Türkiye’de örgün eğitimin bir parçası olan ve çocuklara meslek edindirmeyi amaçladığı söylenen, yeterli denetim ve kontrolden uzak halde sürdürülen **çıraklık ve meslek lisesi öğrencilerinin tabi olduğu staj çalışmaları** da adeta çocukların kurlsız ve acımasız çalışma yaşamına alıştırılma ve sömürünün öğretilmesi işlevini görmeye evrilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı öğrenci istatistiklerine göre Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerine kayıtlı yaklaşık bir milyon sekiz yüz bin öğrenci bulunmaktadır. 2017- 2018 öğretim döneminde işletmelere aylık beceri eğitimi için devlet teşviki olarak aylık 182.939 öğrenci adına ödeme yapılmıştır. İş yerlerinde normal çalışanın yapacağından daha fazla iş bu çocuklara adeta angarya denilecek şartlarda aylık asgari ücretin yüzde otuzu olan 549 TL karşılığında “beceri eğitimi” adı altında yaptırılmaktadır. İŞ-KUR 2017 İşgücü Piyasası Araştırması Raporu ve OECD -PISA verileri meslek liselerinden mezun olan gençlerin iş hayatında yer alabilmeleri için gerekli olan yeterli beceriyi okullarda edinemediklerini ortaya koymaktadır.

Eğitim Sistemi yeniden tüm toplumsal kesimlerin katılımı ile ele alınmalı demokratik, kamusal, eşit ücretsiz, ulaşılabilir ve anadilde sunulacak şekilde nitelikli hale getirilerek ailelerin eğitim kurumlarından beklentileri arttırılarak çocuklarını iş yerlerine değil okullara göndermelerini teşvik edecek yol ve yöntemler bulunmalıdır.

Üretim süreçlerinin ve üretim ilişkilerinin dağınık ve parçalı hale gelmesiyle İş Kanunu , İşçi Sağlığı ve Güvenliği Kanunu da bu parçalı ve bölünmüş üretim süreçlerini daha az denetleyecek nitelikte düzenlenerek 50 den az çalışanın olduğu iş yerlerinin kısmı olarak denetlenmesi öngörülmüş; Temmuz 2017 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi beklenen 10 ve altında işçi çalıştıran işyerlerinin işçilerine iş sağlığı ve güvenliği hizmeti verme zorunluluğu 1 Temmuz 2020’ye kadar ertelenerek Meslek Lisesi Öğrencileri ile İŞ-KUR üzerinden sürdürülen meslek edindirme , staj, ve işbaşı eğitimlerinin büyük oranda gerçekleştiği bu tür küçük iş yerleri tümüyle denetim dışına çıkarılmıştır. İş yerleri çocukların bedensel, ruhsal ve psikolojik gelişimleri ile oyun ve sosyal kültürel ihtiyaçlarından uzak bir mantıkla **tehlikeli, az tehlikeli ve tehlikesiz** olarak sınıflandırmakta ve Çocuk İşçiliği meşrulaştırılmaktadır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi 2019 yılı verilerine göre 29 u 15 yaşından küçük olmak üzere 67 çocuk çalışma ortamında hayatını kaybetmiştir.

Mevsimlik Tarım İşçiliği Virüs Salgınına Rağmen Sürdü..

Uluslararası standartlara göre Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimi olarak tarif edilen Tarımsal faaliyetlerde görülen **Çocuk İşçiliği** ülkemizde mevsimlik olmaktan çıkmış ürün hasat dönemlerine göre her mevsimde farklı hasat bölgelerinde görülen “**gezici sürekli tarım işçiliğine** “dönüşmüştür. Bu konuda yayımlanmış olan Mevsimlik Tarım İşçilerinin yaşamlarını kolaylaştırmayı amaçlayan 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesinin (METIP) uygulanmasında çocukların ve ailelerinin eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile insani koşullarda barınma imkanları sağlanmadığı gibi coğrafyamızda -komşu ülkelerde devam eden iç savaşlar ve çatışmalar nedeniyle Türkiye’ye sığınmak zorunda kalan mülteci-sığınmacılarında çalışmak için sahaya dahil olmasıyla birlikte daha kötü koşullarda daha az ücretle çalışma giderek yaygınlaşmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de çalışma çağındaki yetişkin insanların işsizlik oranları Pandemi sürecinin de katkısıyla giderek artarken çocukların kurlsız ve güvencesiz olarak iş yaşamına dahil edilme oranlarının yükselmeye devam ettiği gözlenmektedir. Öyle ki; 2020 Mart ayından itibaren Salgınla mücadele kapsamında alınan sokağa çıkma yasakları ve sağlık tedbirleri Çalışanlar ve Mevsimlik Tarım İşçileri bakımından uygulanmamış ve 4 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan genelge ile 18 yaş altı çalışanlar da dahil seyahat izni verilmiştir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki mevsimlik Tarım İşçiliği çocuklar dahil tüm aile fertlerinin katıldığı hatta bazı tarımsal işlerde çocukların daha çok tercihen çalıştırıldığını ortaya koymaktadır. Mevsimlik Tarımda çalışan ailelerin genellikle düşük ekonomik gelire sahip ve çok çocuklu aileler olduğu

düşünüldüğünde bu süreçte ciddi sayıda çocuğunda riskli durumlarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. İLO Türkiye Ofisinin desteği ile Kalkınma Atölyesinde hazırlanmış olan ve Mayıs 2020 tarihinde yayımlanan “Virüs Mü? Yoksulluk Mu?” başlıklı raporu Mevsimlik Tarım İşçileri ve çocuklarının bu süreçte yaşadıkları zorlukları ve ilan edilen tedbirlerin dünyadaki diğer örneklerle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.

Çatışmalı Ortam Geçim Olanaklarını Yok Ediyor...

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden çatışmalı süreç ve güvenlik uygulamaları nedeniyle ilan edilen yayla, mera yasaklarının sürekli gündemde olması nedeniyle kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetler ve hayvancılık ile geçimlerini sağlayan aileler; bu faaliyetlerini sürdüremez duruma geldiklerinden kentlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak aileler bir yandan kent yaşamının gerektirdiği sosyal, kültürel uyum sorunlarıyla uğraşırken; bir yanda da ekonomik zorluklarla baş edebilmek ve geçinebilmek için çocuklarıyla birlikte kötü koşullarda çalışma yaşamına dahil olmak zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik Tarım İşçiliği yapan nüfusun önemli bir kesimini bu grupların oluşturduğu gözlenmektedir.

Tüm veriler bize bilimsel ve teknolojik gelişmenin üretim, tüketim ve paylaşım süreçlerinde en üst düzeyde kullanıldığı günümüzde çocukların çalışma yaşamına dahil edilmelerinin bir “**zorunluk değil tercih**” olduğunu göstermektedir.

“İnsanlık çocuklara elindeki en iyisini vermekle yükümlüdür.”

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ